

ANMELDELSER

BØRN OG UNGE

Merete Dael, Jan Helmer-Petersen og Beth Juncker (red.): Børnekultur i Danmark 1945-2020. Kbh.: Gad 2021. 400 s. 399,95 kr.

Af Nina Christensen, professor, Aarhus Universitet

Børnekultur i Danmark 1945-2020 er en vigtig udgivelse. Den dokumenterer store dele af den forskning og det kulturpolitiske, formidlingsmæssige og kunstneriske arbejde, der har fundet sted omkring kultur for, med og af børn de sidste 75 år. Det er samtidig en flot udstyret bog, der med talrige illustrationer og i stort format indbyder til læsning.

Værket er redigeret af tre centrale og indflydelsesrige personer på området: Jan Helmer-Petersen var ansat i Kulturministeriet 1980-2009 og tæt på udarbejdelsen af politikker på området, Merete Dael var 2004-17 konsulent i Slots- og Kulturstyrelsen, mens Beth Juncker som forsker var med til at bygge forskningsområdet op og fik Danmarks første doktorgrad i børnekultur. Ud over redaktørerne, der har skrevet for- og efterord og selvstændige kapitler, tæller rækken af medforfattere en række forskere, heriblandt Ning de Coninck-Smith, der skriver om barndom, Herdis Toft, Carsten Jessen

og Anne Mette Thorhauge, som skriver om børns legekultur og medier, Louise Ejgød Hansen udlægger børneteatrets udvikling, og Gitte Balling skriver om bibliotekerne som formidlingsinstitutioner også for børn. Andre forfattere repræsenterer livslang, faglig beskæftigelse med dele af feltet i en række forskellige roller, bl.a. Ulrik Breuning på filmområdet og Kirsten Møller, der repræsenterer et langt virke som underviser og formidler i billedkunst.

Læser man bogen fra ende til anden, efterlades man umiddelbart beriget med informationer om børnekultur og børnekulturpolitik på en bred vifte af områder, herunder også dans, musik, arkitektur og museer. Det er tydeligt, at redaktørerne gerne har villet præsentere rigdommen og variationen i feltet og videregive det på en måde, der rækker ud mod et bredt publikum i en ligefrem og engageret form. Det er respektindgydende, at det er lykkedes at samle det mangefacetterede stof i én udgivelse.

Det heterogene forfatterkorps gør dog samtidig, at bogen i forhold til artiklernes karakter og målgrupper peger i mange forskellige retninger. Det tror jeg ikke nødvendigvis, at redaktørerne vil synes er en svaghed, og for mange læsere vil det muligvis opleves som en behagelig variation, at de en-

kelte forfattere benytter sig af forskellige formidlingsstrategier. Man møder som læser velskrevne forskningsformidlende artikler; hvis litteraturlisten bagerst i bogen giver henvisninger også til nyere forskningslitteratur på området, så man også får mulighed for at læse videre i forlængelse af teksternes problemstillinger. Særligt inspirerende for denne læser er blandt andre Gitte Ballings, Louise Ejgod Hansens og Ning de Coninck-Smiths artikler; hvoraf jeg med fornøjelse har afprøvet nogle som introducerende artikler i undervisningssammenhæng. Andre artikler har mere redegørende eller dokumenterende karakter; f.eks. Jan Helmer-Petersens beskrivelser af de kulturpolitikker, der blev udarbejdet i perioden. Hans to artikler leverer vigtig dokumentation for den udvikling, han har været øjenvidne og deltager i, og de har karakter af at være en form for hvidbog for fremtidig forskning. Børnekulturpolitik er f.eks. meget stedmoderligt behandlet med blot to siders generelt omtale i Povl Baches *Finkultur og mangfoldighed. 60 år i dansk kulturpolitik* (2021), og det hul fyldes ud her.

Andre artikler er primært redegørelser for en række produktioner eller værker på området, og disse mere opremsende artikler retter sig nok primært mod læsere, der skal have et første indtryk af feltet. Det gælder f.eks. artiklen om børne-tv, der helt undlader at referere både til grundig forskning på feltet, bl.a. af Christa Lykke

Christensen og Helle Strandgaard Jensen. I dette og andre kapitler får bogen også et alment fortællende, nærmest snakkende præg, som jeg ikke synes yder stoffet eller læseren retfærdighed. Ord og vendinger som "smadderpinlig" (s. 209), "have det stramt med" (s. 249), at "noget koster kassen" (s. 15) eller en advarsel mod, at den følgende tekst kan virke "langhåret" (s. 71), ville muligvis virke godt i en mundtlig formidlingssituation, men har ikke samme effekt på skrift i en fagbog, der også har som ambition at højne respekten for feltet.

Sine steder undgår bogen heller ikke at få karakter af skåltale eller festskrift, der snarere – bl.a. med en hyppig anvendelse af "vi" – taler ind i et eksisterende børnekulturelt fællesskab. Her kunne f.eks. yngre læsere, som kunne udvikle feltet og det brede, udenforstående publikum godt føle sig ekskluderet eller endog talt ned, f.eks. når en forfatter skriver om filmloven i 1972, "Hvilket vi siden lidt overmodigt har hyldet i mangen en skåltale" (s. 199), når det hedder, at "vi" har elsket tv's fremstilling af latterlige fædre (s. 245), eller når redaktionsgruppen til sidst nævner, at "Med 75 års udvikling i bagagen kan vi til gengæld trække nogle linjer, samle nogle vedholdende vejkruds og give de næste 75 år nogle gode råd med på vejen" (s. 372). Efter som bogen også i mange tilfælde peger på de kompleksiteter og paradokser, der kendetegner feltet, kan man spørge sig selv, om det er tilsigtet, at bogen

samtidig på paradoksal vis hermed også kommer til at appellere til enighed om den sande fortælling om børnekulturens historie, vurdering af værker og opfattelser af barndom?

Når det gælder barndom som begreb, bliver man som læser på tværs af artiklerne præsenteret for forskellige opfattelser og tilgange. Men samtidig manifesteres i rammesætningen fra indledning til konklusionen og i en del artikler nogle grundlæggende opfattelser af en historisk udvikling og et syn på barnet. Når det gælder historien, har børnekulturen i denne optik udviklet sig fra at være underlagt begrænsende pædagogiske dannelses- og opdragelsesformål til at være et felt, hvor der hersker respekt for barnet som en legende og frit skabende producent af kunst og kultur. I denne optik går udviklingen fra et syn på barnet som 'becoming' (individ i udvikling) til 'being' (individ i egen ret). Disse termer bringes i spil f.eks. af Herdis Toft (s. 47-49) og Beth Juncker (s. 71), som var disse termer velkendte for den almene læser og ikke til diskussion. Det gøres uden henvisninger til de forskere inden for childhood studies, som har introduceret begreberne. I bogen knyttes betegnelserne bl.a. til en modsætning mellem børns frie legekultur og den instrumentelle læring, der ifølge en række af forfatterne finder sted i skoleregi. I nogle tilfælde bringes de dog også i spil i forlængelse af redegø-

relser for tankevækkende debatter og dilemmaer, som Louise Ejgod Hansen f.eks. beskriver i forbindelse med interne kampe mellem kunstneriske og institutionelle aktører inden for børneteater.

Et af afsnittene i Beth Junckers kapitel "Børnesyn under omvæltning" hedder "Den kæmpende børnekulturforskning". I al sin sammensathed er bogen også et vidnesbyrd om en reel kamp blandt forskere, formidlere, kunstnere og fagfolk inden for en lang række felter for at skabe viden, anerkendelse og opmærksomhed inden for området. Også i det lys er der grund til at være taknemmelig for, at det er lykkedes at dokumentere og fremlægge indsigtsfuld og nyttig viden på feltet i en samlet fremstilling. Ingen læser af bogen kan undgå at blive klogere, få lyst til at diskutere, modsige, komme med supplerende eksempler og tænke videre med bogen. Det kunne f.eks. være i retning af at se nærmere på samarbejder mellem kunstarterne, mellem børn og voksne, mellem nye og ældre medier, på mere udfoldede eksempler på børn som producenter og på samspillet mellem at sanse, lære og gøre sig kunstneriske erfaringer. Som "David", et af de få citerede børn i bogen, siger: "Jeg synes, at billedkunst og den slags er vigtig for en. For der skal man nemlig selv tænke - hele tiden" (s. 265).

Christian Sandbjerg Hansen: The Making of Place and People in the Danish Metropolis: A Sociohistory of Copenhagen North West. Milton: Taylor & Francis Group 2021. 230 s. £96.

Af Niels Rosendal Jensen, lektor, DPU, Aarhus Universitet

Christian Sandbjerg Hansen, lektor ved DPU, har forfattet en bog, som giver mindelser om "barndommens gader". Det kvarter, han beskriver og analyserer, kender anmelderen godt helt fra barnsben af. Både beskrivelsen og analysen giver dog selv en gammel kending en anderledes forståelse af og fornyet interesse for den kontinuitet og de brud, kvarteret har gennemgået. Tak for det!

Kirkefaderen Augustins valgsprog lød: "Trahimur" – vi drages eller trækkes, men det er ingenlunde tilfældet for København Nordvest. Her er der aktive kræfter på spil både blandt kvarterets beboere og i det politiske system. Både politikere og beboere organiserede kampe for at løfte kvarteret. Mange af disse indsatser lykkedes trods mange problemer, der skulle overvindes. Heriblandt også, at selve området grænsede op til Utterslev Mose, der blev et beskæftigelsesprojekt for mange unge fra 1939 til 1945. Mosen blev også kendt som "den blodige mose" på grund af stikkerlikvideringer i besættelsens sidste år.

Hovedærindeet for bogen er at vise, hvordan kvarteret har gennemgået en

udvikling fra grim ælling (eller det, der er værre) til flagskib for den socialdemokratiske arbejderbevægelses selvforståelse af det gode arbejderkvarter og derpå gennem år, hvor afindustrialisering og arbejdsløshed gjorde Nordvest til et sårbart område eller ligefrem en ghetto. Forløsningsen kom endelig i form af en ny begyndelse, hvor Nordvest italesattes som hjemsted for hipstere, dvs. omgærdet af en myte om det eksotiske kvarter, beboet af mange veluddannede og velbemidlede unge.

En anmeldelse kan formentligt aldrig yde denne bogs tour de force fuld retfærdighed. Bogens forfatter har foretaget et stort indsamlingsarbejde: arkivalier, statistik, betænkninger, avislæsning, politisk debat om kvarteret og tillige en række interviews med beboere i området. Det er i sig selv befriende, at forarbejdet er så grundigt, som tilfældet er. Anmeldelsen vil derfor antage karakter af at tænke videre med afsæt i forfatterens grundlæggende ideer.

Teoretisk trækkes først og fremmest på Pierre Bourdieu og Loïc Wacquant, hvor pointen er at fremhæve den spatiale vendings analytiske fordele. Der ved fokuseres på urbanitet. Med nutidens øjne kan læseren fange de centrale historiske udviklingslinjer i fremkomsten af sociale sikringssystemer og socialpædagogiske måder at tænke på. Her kan man ikke komme udenom 1880'ernes reformer. Det var en tid, hvor industrialiseringens gennembrud viste sig i kongeriget Danmark, ikke

mindst i form af voksende byer og øget befolkningstilvækst. Det medførte, at det sociale spørgsmål sattes på dagsordenen (i faglitteraturen oftest kaldet arbejderspørgsmålet – omfattende temaer som bolig og alkohol, kriminalitet og børnedødelighed samt sygdomme som tyfus, kolera, tuberkulose eller syfilis). Disse årtier var ikke kun “nødens år”, men samtidig også “hjælpens år”. Mange filantropiske foreninger tilbød deres hjælp og støtte udefra og fra middelklasseforståelser; arbejderbevægelsen skabte inden fra en række hjælpe- og understøttelsesforeninger i forbindelse med bolignøden, sygdomme, børnearbejde og tillige en bredt anlagt oplysningsvirksomhed, som tjente til at bevidstgøre arbejderklassen i by og på land om dens historiske mission, overvindelse af klassesamfundet gennem skabelsen af socialistiske samfundsforhold.

Groft sagt var situationen den, at arbejderbevægelsen med sine tre ben (parti, fagbevægelse og Kooperation) stod uden for det bedre borgerskabs samfund og betragtedes som en latent mulighed for oprør, revolution og samfundsforandring, altså et bæst, der skulle tæmmes, inden det gik galt. Inden for bestræbte filantropi og statslige og kommunale interventioner sig på at få styr på bæstet. Det ses i fremstillingen af Nordvest, hvor det kan hævdes, at både arbejderne og i mindre grad lumpenproletariatet nok var centrale for samfundsproduktionen, men alligevel placeret i en marginal positi-

on og ideologisk underlagt synspunkter, der ikke altid var arbejderenlige. Den urbane marginalitet tænkte håndteret gennem pædagogisering med henblik på at sikre social integration. De støtte- eller hjælpeforanstaltninger, som igangsattes, viste ganske præcist den rolle, som blev socialpædagogik og socialt arbejde til del. Det er samtidig dette forhold, der legitimerer de pædagogiske og sociale indsatser samfundsmæssigt. De har fremfor alt at gøre med problemer, der er udviklet til social disintegration, og derudfra forstås deres professionelle bestræbelser på at bringe deres klienter ind i socialintegrative relationer.

Naturligvis veksler mål og midler med tidernes omskiftelser. Hvor det socialpædagogiske integrationsperspektiv i en tidlig udgave snarest kan betegnes som repressivt og disciplinerende, defineret ud fra indordning i den bestående statslige orden, åbnes senere nye døre. Det skyldtes især, at fagfolk begyndte at forbinde integrationssagen med dynamikken i de samfundsmæssige forandringer og de dertil hørende frisættelsesprocesser. I den henseende bliver socialpædagogik til en moralsk instans og målestok for den sociale integration i et kapitalistisk samfund, som i sin udvikling udløser en kulturel og værdimæssig erosion. Kan man på baggrund heraf hævde, at forsorgens opdragelse genspejlede den kapitalistiske samfundsorden? Argumentet ville i så fald lyde: Den samfundsorden gør den enkelte unge an-

svarlig for hans adfærd, som i virkeligheden er et resultat af hans økonomiske og sociale nød, som det kapitalistiske samfund selv er ansvarlig for. Dvs. at man betoner afhængigheden af for sømmelserne som samfundsskabe, og at man forlanger solidaritet med disse unge i stedet for at lukke dem ude. Dermed anerkendes de unge både personligt og samfundsmæssigt. Disse to dimensioner står i et gensidigt spændingsforhold – dengang som nu.

Skal vi pege på nogle gennemsyrende tendenser og relatere dem til pædagogiseringen, får denne anmelder øje på tre hovedlinjer. For det første ideen om fællesskab, som socialpædagogisk set kan knyttes til Paul Natorp. Natorp pegede på de stigende kløfter i samfundet mellem klasserne og en deraf følgende alles kamp mod alle. For Natorp var sagen således, at mennesket ikke så sine medmennesker som fjender, men derimod søgte til menneskelige fællesskaber, fordi mennesket kun kan blive menneske gennem det menneskelige fællesskab. En yderligere pointe hos Natorp var hans advarsler mod en overvældende mængde af statslighed og statslig regulering med den begrundelse, at det ville være usundt for menneskers indre forfatning og dermed sociale medvirken i lokalmiljøet. Den kritik genkendes i bogen, bl.a. i form af det oplevede tab af medansvar, herunder medborgerengagement og empowerment – for nu at tale i pædagogiske termer. Hvorfor fastholdes dette perspektiv ikke i Nordvest?

For det andet: Muligvis fordi medlidenhed og skepsis i forhold dertil og pædagogisering stillede sig i vejen. Medlidenhedsskepsis knyttes tid til Friedrich Nietzsches navn; her springer vi hurtigt frem til en central pointe, nemlig at medlidenhed er en torskedum fejl. Dette lyder nok som værende ude på kanten, men alligevel giver det mening at medtænke, at medlidenhed kan få professionelle og andre til at overse eller glemme, at professionelle langt fra altid har skam i livet eller mangler fornemmelse for nødvendigheden af professionel distance eller er for tålmodige. I den henseende har Nietzsche noget at tilbyde til videre overvejelse.

Det tredje perspektiv er selve pædagogiseringsoffensiven for at bringe Nordvest på rette kurs. Offensiven var bredt anlagt, dvs. ikke kun fritidsklubber og tilbud til de unge, men også arkitekters medspil for at udvikle det, der endte med at blive betragtet som et mønstereksempel på, hvordan et arbejderkvarter kunne klare alle opgaver: lokal produktion, oplysning, kvarterforbedringer osv. osv. Det centrale her er at begribe, at figuren Pestalozzi overdrager faklen til andre.

Hvad kan vi så slutte af det? Måske ikke chokerende nyt, men dog alligevel, at velfærdsstatens udbygning indeholder nogle farer, som i 1960'erne og 1970'erne blev sammenfattet i begrebet "terapisamfund", som på den ene side forbigik classesamfundet i tavshed, men på den anden også søgte

efter et medborgersamfund af en anden type.

Christian Sandbjerg Hansens fremstilling er afgjort værd at sætte sig ind i. Den fortjener et bredt publikum.

SKOLENS KRISER

Joakim Landahl, David Sjögren & Johannes Westberg (red.): Skolans kriser: Historiska perspektiv på utbildningsreformer och skoldebatter. Lund: Nordic Academic Press 2021. 239 SEK.

Af Ning de Coninck-Smith, professor, DPU, Aarhus Universitet

Antologien *Skolans kriser* baserer sig på den antagelse, at skoledebatten som hovedregel altid har haft krisekarakter. Så lærer eleverne ikke det forventede, så dropper for mange ud, så er det galt med lærernes kvalifikationer – og sådan kan man blive ved. Kriser påkalder sig, ifølge redaktørerne handling – og er i nogen grad historieløse. De er med til at synliggøre alternativer – og skaber håb om, at et vendepunkt måske er nær ved.

I ti veldrejede kapitler kommer læseren rundt om så forskellige tema som kampen imod 'halvtidslæsningen' eller på dansk hverandendagsskolegang omkring 1. verdenskrig, indførelse af obligatorisk seksualundervisning i 1950'erne, problemelever i 1970'erne som følge af enhedsskolens indførelse, hvor alle børn i princippet gik i samme

klasse, og elevernes manglende skrivefærdighed helt op i 1990'erne. Et afsluttende kapitel spørger til, hvem mon der har ansvar for den krisestemning, der breder sig, så snart ordet skole nævnes? Er det lærernes organisationer, medierne eller det såkaldte pædagogiske establishment?

Alt er såre oplysende, meget svensk – forenet af et ønske om at vise, at dagens kriseprægede tænkning omkring skolen ikke er ny. Sådan har det (stort set) altid været, kan hænde, at temaerne ændrer sig lidt – men med gengangere som spørgsmålet om elevernes faldende faglighed eller manglen på disciplin, ligesom der mellem linjerne stort set altid findes en nostalgi efter de gode gamle dage, der meget vel kan – som i tilfældet med ægteparret Myrdal – være debattørernes egen erindrede skoletid.

Det er godt set, og interessant at læse og tænke videre over i en dansk sammenhæng. Antologien kan med fordel læses sammen med en anden antologi, nemlig i den mere idéhistorisk orienterede *Moderna pedagogiska utopier*, redigeret af Anders Burman m.fl. fra 2021, som kan tilgås gratis online. Her møder man nemlig den anden side af krisestemningen, nemlig drømmene om en bedre skole, hvad enten det handler om "eksperimentgymnasiet" med sit udfoldede elevdemokrati eller pædagogisk dystopi og utopi med ca. 100 års afstand, nemlig hos Ellen Key og det konservative politiske parti Moderaterna. Begge antologier vidner

om kreativ uddannelseshistorisk tænkning og det nyttige i at lade sig inspirere af forbindelserne mellem fortid, nutid og fremtid.

SKOLEBØGER

Merethe Roos, Kjell Lars Berge, Henrik Edgren, Pirjo Hiidema & Christina Matthiesen (red.): Exploring Textbooks and Cultural Change in Nordic Education 1536-2020. Leiden/Boston: Brill 2021. 388 s. €53.

Af Charlotte Appel, lektor, Aarhus Universitet

Uddannelseshistoriske antologier, der samler bidrag fra hele Norden, og som udgives på engelsk, har i sagens natur et dobbelt formål: De kan hjælpe nordiske forskere med indsigt i historiske forhold og forskningstraditioner i hinandens nordiske lande – og de kan samtidig fungere som et vindue til den større verden, så nordiske forskere i højere grad kan komme i dialog med deres internationale kolleger, og sådan at nordiske forhold kan medtænkes, når der skrives international eller transnational uddannelseshistorie. Alene derfor er der grund til at byde en ny engelsksproget nordisk antologi velkommen, nemlig *Exploring Textbooks and Cultural Change in Nordic Education 1536-2020*. Bogens emne egner sig også fortrinligt til en antologi. Skolebøger i deres kulturelle kontekst er et uhyre perspektivrigt felt og giver sam-

tidig et konkret udgangspunkt, der kan sikre sammenhæng gennem bindet (388 sider), der ikke kun spænder over fire nordiske lande (Norge, Sverige, Finland og Danmark), men også over næsten fem århundreders historie.

Først lidt om selve antologiens indhold og opbygning, før jeg vender tilbage til spørgsmålet om, hvad der lykkes i forhold til dialogen på tværs af de nordiske lande og mellem Norden og den større verden. Bogen er redigeret af Merethe Roos, Kjell Lars Berge, Henrik Edgren, Pirjo Hiidema og Christina Matthiesen, dvs. tre norske, en dansk og en finsk forsker. Roos og Berge har sammen skrevet en kort og klar indledning, der præsenterer feltet og forklarer, hvorfor skolebøger er interessante, og hvorfor netop de nordiske lande er et studie værd med deres høje literacy-niveau, det veludviklede uddannelsessystem og de stærke velfærdsstater. De følgende 22 bidrag er opdelt i fem kronologiske hovedafsnit med hver sin indledning. Disse delindledninger er alle skrevet af Henrik Edgren og bruges dels til at skitsere den historiske kontekst for et internationalt publikum, dels til at præsentere de 3-6 kapitler, der indgår i det pågældende afsnit. På den måde undgår redaktørerne den klassiske og næsten uvægerligt dræbende opremsning af 22 artikler i hovedindledningen, og de sikrer, at kontekst og overordnet præsentation er i nogenlunde frisk erindring, når man læser artiklerne. Et klogt valg, der også er velgennemført!

Første hovedafsnit dækker "The Reformation and its Aftermath", med tre bidrag (dansk, svensk, finsk); andet afsnit omhandler oplysningstiden, også med tre kapitler (to norske, et svensk); tredje afsnit om "The Growth of Nationalism and the Formation of Democracy" er det klart længste med hele seks bidrag (fire norske, to svenske); afsnit 4 er viet velfærdstaten med fem bidrag (fire norske, et finsk), og til sidst har afsnit 5 om "Globalisation and Digitalisation" også fem bidrag (to norske, to danske, og et finsk). Fra Danmark er der bidrag af Morten Fink-Jensen om "Teaching and Educational Reforms in Denmark and Norway c. 1500-1750"; af Stig Toke Gissel og Thomas Illum Hansen om "Learning Materials between Didactic Potential and Control: The Danish Teacher as Inscribed in and Mediator of the Learning Material" og af Christina Matthiesen med kapitlet "The Question of Dialogue in Danish: Representations of Argumentation in Curricula and Textbooks from the Perspectives of Isocrates, Grundtvig and Kierkegaard" – de to sidstnævnte kapitler i afsnittet om nyeste tid. Merete Roos og Kjell Lars Berge skriver om lærebøger, der var fælles for Danmark og Norge før 1814.

Ovenfor har jeg angivet landet for forfatterens ansættelse, men i de fleste tilfælde er dette identisk med det geografiske eller nationale rum, som forfatterne skriver om. Det betyder, at den norske dominans er ret udtalt – 12 af de 22 bidrag har norske forfattere. En

velkommen undtagelse i forhold til fokus på ét land er Ragnhild Elisabeth Lunds og Johan Laurits Tønnessons "Patriotism, Discipline and Joy in Early Nordic School Songbooks" (s. 174-189), hvis kerne er en sammenligning mellem udbredte skolesangbøger fra 1900-tallets begyndelse fra Danmark, Norge, Sverige og Finland. Derudover kendetegner det flere af de bedste bidrag (efter denne anmelders vurdering), at de formår at sætte deres case(s) fra et enkelt land ind i en større sammenhæng, dvs. at forfatterne har læst sig ind på nyere litteratur fra også andre nordiske lande. Det gælder eksempelvis Kari Hernæs Nordbergs velkrevne og interessante "Sex Education in the 1950s: Reproduction, Family and the State" (s. 260-274), hvor hun analyserer det norske undervisningsmateriale og den offentlige debat om seksualundervisning og netop karakteriserer sine fund i forhold til de mere liberale tendenser på dette felt i Danmark og Sverige.

I antologiens samlede indledning præsenterede Roos og Berge det overordnede fælles mål på denne måde: "Our overall objective is to highlight how textbooks reflect national educational policies and legislation. The various chapters cast light on everyday life in school[s] and demonstrate how textbooks have contributed to nation-building and to strengthening the nations' core values and other major political projects" (s. 4). De præsenterer også tre kernespørgsmål, som de har

bedt forfatterne medtænke, med fokus på hhv. "governmental control", "participation from the public" og "Who are represented in the contents and didactics?". Formuleringerne synes især at lægge op til et "top-down"-perspektiv, til fokus på nationale dagsordener, og til undersøgelser, der søger svar i skolebøgernes tekster. Heldigvis har mange forfattere ikke ladet sig begrænse af dette oplæg. Og jeg skriver "heldigvis", fordi jeg mener, at skolebøger ikke bør reduceres til noget, der "afspejler" noget andet, og slet ikke kun til et virkemiddel for bestemte politiske projekter. Skolebøger var og er også en praksis, og studier af undervisningsmidlers tilblivelse og konkrete brug, ikke mindst de mange kampe, der udspilles omkring dem, kan give unik indsigt i de dynamikker, der får både skole og identitetsdannelse til at forandre sig.

Flere af de kapitler, der læner sig tydeligst op ad de angivne spørgsmål, har tendens til at blive relativt deskriptive og forudsigelige. Helt anderledes interessant bliver eksempelvis kapitlet "Writing in Sand: The Impact of the Monitorial System on the Spread of Literacy in Sweden Prior to the School Act of 1842" (115-127), hvor Esbjörn Larsson undersøger konsekvenserne af den indbyrdes undervisning i praksis og ser på indkøb af undervisningsmidler. Ikke bare sandbænke, men også tavler, hæfter, blæk og andet skriveudstyr blev anskaffet i langt større mængder end hidtil bemærket, og det tyder på en overset styrkelse af skriveunder-

visningen i Sverige som følge af den nye pædagogik.

Det kan siges at være skæbnens ironi, at mange af antologiens bidrag i sig selv dokumenterer det skrigende behov for mere internordisk orientering. Næsten alle bidrag henviser til enkelte internationale, primært engelsksprogede titler i litteraturlisten, mens kun få inddrager forskningslitteratur fra de øvrige nordiske lande. Det er ekstra trist, fordi manglen absolut ikke kan forklares ved, at forskningen ikke findes. Det er påfaldende, at f.eks. *Dansk Skolehistorie* i fem bind (som undertegnede har andel i som både medforfatter og -redaktør) slet ikke omtales i antologiens indledning, der alene har fokus på norske udgivelser, og at værket kun optræder i referencerne til to ud af de 22 kapitler. Nu giver den nye antologi i sig selv mulighed for ny orientering på tværs, men man kan næsten komme i tvivl om, hvorvidt redaktørerne selv har fået læst alle antologiens bidrag i sammenhæng. For i givet fald kunne en masse spændende sammenligninger og krydshenvisninger let være foretaget, begreber justeret – og fejl være undgået. I indledningen finder man f.eks. en klassisk konstatering af, at Norge fik sin første store skolelov i 1739, mens det skete 1814 i Danmark. De to lande fik imidlertid stort set identiske skolelove i 1739 (hvilket også fremgår af antologiens første kapitel, s. 25-26).

Endelig er der spørgsmålet om åbningen af det nordiske ud mod en engelsksproget forskningsverden. De fem

kronologiske indledningsafsnit er vellykkede for genren, men derudover er der en del tilbage at ønske. Den nordiske redaktion – og Brill som forlag? – må helt have opgivet at koordinere den vigtige oversættelse af centrale nordiske begreber. Nye læsere udefra kan f.eks. tro, at det myldrede med forskellige slags præster i Norden. Den stakels lutherske sognepræst oversættes i de forskellige kapitler som både pastor, priest, vicar og minister (hvor den førstnævnte oversættelse klart må foretrækkes, jf. praksis i international forskning). Latinskolerne er i ét kapitel “Latin schools”, men i andre “grammar schools” eller “learned schools”. Omgangslærere gengives også på mange forskellige måder og så fremdeles. Det ville have været en oplagt grundambition for en bog som denne at imødegå unødigt forvirring og netop oplyse et internationalt publikum om de mange fælles uddannelsesinstitutioner og -begreber i de nordiske (og lutherske) lande. Selve sproget er i de fleste artikler rimeligt, i enkelte decideret godt, men løbende er der skæmmende fejl i det engelske (inkl. adskillige forstyrrende kongruensfejl).

De kritiske bemærkninger skal ikke skygge for det positive ved, at vi har fået en stor nordisk bog på banen om skolebøgernes vigtige verden: med adskillige rigtig gode bidrag og med synliggørelse af det store potentiale, der ligger i stoffet, især hvis man går mere komparativt eller måske ligefrem transnationalt til værks. Det er i øvrigt

tankevækkende, at ordet “transnational” kun forekommer en enkelt gang i løbet af de 388 sider (selvom mange bidrag afgjort har transnationale perspektiver). Måske kunne dette begreb gøres til udgangspunkt for næste antologi om skolebøger i Norden?

GYMNASIESKOLEN

Marianne Zibrandtsen, Kirsten Cornelius og Lis Levinsen. Med kridt, kraft og kærlighed. De første 100 år med kvindelige rektorer. Frederiksberg: Multivers 2021. 232 s. 319,95 kr.

Af Ning de Coninck-Smith, professor, DPU, Aarhus Universitet

Tænk engang, da jeg gik i gymnasiet i begyndelsen af 1970'erne var der kun tre kvindelige rektorer, og det var ikke på mit gymnasium, hvor rektor regerede med regelret og uden større forståelse for ungdomsoprøret, som jeg husker det. I dag er der i omegnen af 55 (redaktionen sluttede i 2020), og det giver derfor virkelig god mening at undersøge, kvinders vej til det prestigefyldte job som gymnasierektor.

En vej, som aldrig har været helt direkte, 1970'erne var således det årti, hvor der var færrest siden 1920'erne, hvor optællingen tager sin begyndelse – og det har aldrig været givet, hvilket vej der bedste ledte frem til magtens tinder. Mange af de tidlige skolebestyrerinder havde en fortid som privatlæ-

rerinder, mens kvinderne i det 20. århundrede i stigende grad var og er universitetsuddannede med et tillæg af ledelseskurser. Hvor mange mænd – og hvilke mænd, der hjalp kvinderne frem som mæcener, bestyrelsesformand – eller bankbestyrere, der sikrede de private pigeskolers økonomi, hører vi ikke om i denne fremstilling, der hovedsageligt ser vejen frem som et resultat af den enkelte kvinders dygtighed – og måske også som et resultat af at være den rette person, på rette tid og sted.

Under alle omstændigheder er det et interessant perspektiv på gymnasiets historie, der ydermere blander biografier af de kvindelige rektorer med mere generelle beskrivelse af gymnasiets udvikling frem til dagens STX og selvstyre. Bogens tre forfattere har alle en fortid som rektorer – det spejler sig i den veloplagte, velresearchede men også ind navnetunge og begivenhedsrige tekst. Som nok vil vække genklang hos dagens gymnasielærere og deres rektorer, men som for en udenforstående kan være lidt vanskelig at engagere sig i. Men egentlig også fint at få alle disse oplysninger, især om den nyeste udvikling samlet præsenteret sammen. Heldigvis er der både person- og skoleregistre og en biografisk opgørelse, der viser, at kvinderne i gennemsnit blev 73 år, og at den gennemsnitlige rektorperiode var 15 år i de første generationer; siden steg leve og rektoralderen til 74 år og 17 år. Hvor de tidligste alle var ugifte, er de

senere næsten alle gifte eller samboende.

Det var ikke (altid) en dans på roser, kvinderne fik dårlige nerver, havde lange sygeperioder – og måtte kæmpe med uvillige lærerkollegier og en enkelt anarkistisk elevrådsformand. Mange var ugifte, andre levede sammen med en anden kvinde – og delte måske også jobbet med hende, mens en enkelt delte stilling med sin mand. Oplysningerne er mest detaljerede fra de ældre generationer – mens de nulevende skildres i miniportrætter, ledsaget af portrætfoto og billeder fra forskellige festlige anledninger. Enkelte står frem efter endt læsning, som historikeren Anne Marie Bo, rektor på Rysensteen gymnasium 1931-50, den midterste blandt tre kvindelige rektorer i rap. Hun havde fem børn, røg pibe, var vinterbader og tog ifølge teksten afslappet på tingene, og levede i et jævnbyrdige såkaldt kammeratskabsægteskab. Hendes tilgang til de kvindelige elever var præget af “usentimental moderlighed”. I 1950 foretog hun sammen med en kollega en undersøgelse af, hvad de kvindelige studenter siden 1920 havde brugt deres studentereksamen til. 60 % havde valgt at læse videre – et klokkeklart argument mod at det var spild at lade piger få en studentereksamen. Ud over at hendes historie giver et indblik i det, man kunne kalde uddannelseslandskabets forandring, hvor kvinderne nu er i flertal på de videregående uddannelser, er det også en fortælling, som medvirker

til at nedbryde fordommene om kvinder med magt. De var flere, end man skulle tror, de var meget mere forskellige, end man måske skulle tro – og de forvaltede deres pund på meget forskellige måder. Nogle brugte kræfter på nybyggeri, andre på pædagogik og atter andre på at rede tråde ud i hverdagen. Men læs selv – bogens store format og karakter af jubilæumsskift i anledning af 100 år med kvindelige rektorer – før 1920 hed de nemlig skolebestyrerinder – gør det oplagt at have den liggende fremme til inspiration og glæde.

Johan Samuelsson: Läroverken och progressivismen. Perspektiv på historieundervisningens praktik och policy 1920-1950. Lund: Nordic Academic Press 2021. 290 s. 239 SEK.

Af Harry Haue, professor emeritus, Syd-dansk Universitet

Selv blandt danske uddannelses- og skolehistorikere er kendskabet til de øvrige nordiske landes skole- og uddannelsesudvikling ofte overfladisk. Derfor kan en opfattelse af, at det drejer sig om parallellforløb med udviklingen i Danmark være almindeligt udbredt, men ved nærmere bekendtskab fremtræder forskellene iøjnefaldende. Det er derfor god mening i *Uddannelseshistorie* at anmelde et værk, der er resultatet af udforskningen af et af de tidsafsnit i svensk skole- og uddannel-

shistorie, nemlig moderniseringsperioden 1920-50, hvor forskellene i forhold til udviklingen i Danmark blev tænkt og implementeret. Vægten er lagt på gymnasieskolen eller som det hedder på svensk: läroverken, og med historiefaget som fagligt eksempel.

Johan Samuelsson er docent og lektor ved Karlstads Universitet, med speciale i uddannelseshistorie. Det foreliggende værk er inddelt i 15 kapitler, hvor hovedvægten er lagt på progressivismen dvs. reformpædagogikken. Dette begreb eller fænomen bidrog til den svenske skoleudvikling i den behandlede periode også på det gymnasiale niveau. Forfatteren giver en instruktiv gennemgang af love og bekendtgørelser samt tidskriftsartikler, og han udnytter som noget nyt de undervisningsbeskrivelser, som især 1940-skolekommissionen opfordrede gymnasielærerne til at indsende.

Kapitel 3 handler om progressivismen som fænomen. Både begreb og praksis opstod i forbindelse med oplysningstidens antropologiske nyorientering. Barnet var ifølge Rousseau et selvstændigt menneske og ikke en lille voksen. Derfor måtte læreren lytte til barnets interesser og ønsker og søge at give de svar, som kunne bidrage til barnets naturlige udvikling. Men i de almueskoler, der i løbet af 1800-tallet opstod i de moderne vestlige samfund, var udenadslære og hård disciplin det almindeligste, og kun få alternative læringsmiljøer var indstillet på at tage udgangspunkt i den enkelte elevs be-

hov. Når progressivismen alligevel i første halvdel af 1900-tallet vandt en vis udbredelse i flere af de vestlige landes skolehverdag, hang det sammen med den videnskabelige udvikling på det psykologiske og pædagogiske område. Det gav anledning til eksperimenter, der under forskellige betegnelser fik en vis udbredelse. Samuelsson referer til den amerikanske uddannelsesforsker Larry Cuban, der bruger begreber som: New Education, Activity methods, Student-centered approach, Experimental Progressive Education, Dalton method eller plan. Han sammenfatter disse begreber under en overordnet kategori: Progressivismen. I Danmark var det almindeligt at bruge begrebet reformpædagogik. Tilrettelæggelsen af undervisningen kom ofte til at indeholde periodevis gruppearbejde, selvstændigt arbejde med opgaver, elevindflydelse på valg af emner, kontakt til det omgivende samfund, nye arbejdsformer, fagsamarbejde og prøveformer. Endnu flere begreber kunne føjes til, og mange af dem var udviklet i USA af John Dewey og hans elever. Men svenskerne hentede også inspiration i Tyskland, bl.a. arbejds-skolepædagogikken.

Läroverken lignede længe det danske gymnasium og havde også 'almeneblidning' som det overordnede formål med undervisningen. Ligesom i det danske gymnasium blev läroverken i de første årtier af 1900-tallet præget af kirkens svindende indflydelse og i stedet erstattet af statens bureaukratiske

kontrol, pigernes voksende antal, latinens svagere stilling og natur- og samfundsvidenskabernes mere dominerende stilling. Denne udvikling skete sideløbende med en vækst i den psykologiske og pædagogiske forskning, der bl.a. gav grobund for progressivismen. Forfatteren fremhæver at ansatser til progressivismens indflydelse forekom tidligt i 1900-tallet, og kom til en ret betydelig udfoldelse i reformplanen i 1946.

Progressivismen i läroverken blev fremmet af rapporter om lærererfaringer i mellemkrigstiden. Samuelsson har analyseret indberetningerne om historieundervisning med henblik på deres indhold af reformpædagogisk indhold. I mellemkrigstiden er der registreret nogle få indberetninger, der især drejede sig om gruppearbejde og selvstændig elevvirksomhed. Skolekommissionen, der blev nedsat i 1940, foretog en systematisk efterlysning af rapporter om bl.a. historieundervisningen. Rapporterne indeholdt beskrivelser af individualiseret arbejde, undervisningsdifferentiering, gruppearbejde, kildekritik, fagsamarbejde og elevindflydelse.

Kommissionen afsluttede sit arbejde i 1946, og det var naturligt, at de nye undervisningsplaner bar præg af de mange rapporter om reformpædagogiske tiltag i forskellige fag. I alt var der indsendt 600 rapporter fra alle fag i folkeskolen og 250 fra läroverken, heraf 58 om faget historie. Kommissionen måtte naturligt forholde sig kritisk til

den traditionelle terpeskole og til den store fokus på kundskabstilegnelse, og dermed nedtone de materiale dannelseskrav og i stedet lægge vægt på formale metoder. Også det overordnede formål med den gymnasiale undervisning, nemlig 'almenbildung' blev udsat for kritik, hvilket forfatteren dog forbigår ukommenteret. Kommissionen tog afstand fra almenbildung som undervisningens overordnede mål med henvisning til, at der var tale om et tysk, romantisk begreb, der var overspændt og jo heller ikke havde forhindret den tyske elite i at blive nazister. Det var derfor langt bedre at orientere sig mod USA, hvor behaviorismen netop i efterkrigsårene vandt stor udbredelse, og hvor undervisningen blev organiseret efter curriculummodellen, hvor eleverne fik frihed til at kombinere fag og moduler, men hvor til gengæld lærernes metodefrihed blev stærkt indskrænket. Dermed lagde kommissionen afstand til den tyske didaktiktænkning. I Danmark blev almindelig fastholdt som det overordnede mål for gymnasieundervisningen, og dermed didaktiktænkningen, der ganske vist kun gav eleverne få fagkombinationer, men til gengæld åbnede for fagsamarbejde, elevmedbestemmelse og lærerens friere undervisningstilrettelæggelse.

I Samuelssons analyser af historielærernes beskrevne erfaringer fra deres undervisning er det karakteristisk, at lærerne har forsøgt sig med enkelte elementer af det reformpædagogiske

repertoire, f.eks. 'elevens individuelle opgaveløsning' eller 'gruppearbejde'. Begge former forudsatte en fordybelse ikke blot i lærebogen, men også i det til grundliggende kildemateriale. Kun få havde forsøgt sig med fagsamarbejde eller dele af den Dewey-inspirerede Dalton-plan. En af de lærere, der havde besøgt forsøgsskoler i Tyskland, havde eksperimenteret med arbejds-pædagogikken. Ingen af de lærere, der indsendte rapporter, havde været på studieophold i USA, men flere af Deweys værker var blevet oversat til svensk, bl.a. *Demokratie och utbildning* fra 1916. Denne del af Samuelssons fremstilling er interessant at sammenligne med den danske historiedidaktiske udvikling, hvor de første kildesamlinger blev udgivet i løbet af 1960'erne. Reformpædagogikken var i Danmark indtil 1970'erne på det gymnasiale område rudimentær. I kapitel 14 anføres samtidens kritiske røster over for progressivismen. Mange historielærere bekymrede sig for kundskabsniveauet og henviste til, at der i USA var sket en forringelse. Desuden var de nye arbejdsformer tidkrævende og tilgodeså måske ikke i tilstrækkeligt omfang de bogligt svagere elever. Dertil kom, at de nye metoder gav et merarbejde til læreren.

Forfatteren foretager ikke nogen samlet vurdering af fordele og ulemper ved progressivismens nyskabelser, forståeligt nok, da vi som historielærere i dag kan se, at de nye ideer har medført overbevisende fagdidaktiske refleksio-

ner og didaktiske innovationer, der netop er nødvendige for at forberede eleven på at leve i et kompliceret demokratisk samfund. Derfor kunne man alligevel godt overveje, om 'progressivismen' havde ret i, at børn og unges interesser skal være styrende for undervisningen, sådan som de progressive lærere gav udtryk for. Måske var det også mere et udtryk for en indirekte lærerstyret proces, der kunne manipulerede eleverne?

Johan Samuelsson har med *Läroverken och progressivismen* skrevet en grundig og vedkommende bidrag til uddannelseshistorien, som kan give os danskere indblik i, hvorfor de nordiske svaner på uddannelsesområdet ikke altid følges ad i samlet flok.

UNIVERSITET – HUMANIORA

Jill Pellew & Miles Taylor (red.): Utopian Universities. A Global History of the New Campuses of the 1960s. London: Bloomsbury Academic 2020. 424 s. £85.

Af Ning de Coninck-Smith, professor, DPU, Aarhus Universitet

Mellem 1961 og 1970 blev der indviet 200 nye universitetscampi på tværs af jordkloden, fra regnet hvad der skete i Kina og på den anden side af jerntæppet. Alene i Storbritannien var antallet syv. I Danmark kom der et nyt til, mens der i 1970'erne endnu to, så antallet endte på fem. Senere tre mere med

2003-reformen, men det er en anden historie. Det indvarslede modernitetens komme, alt kunne lade sig gøre – og søgningen mod universiteterne var stor. Der blev eksperimenteret med undervisning, med tværfaglighed og med universitetsbyggeri. Der blev udvekslet på tværs af kontinenter, og ikke mindst mellem 'moderlandet' og de nye nationer, der engang havde været dele af det britiske imperium.

Det var en utopisk tid på flere måder, troen på statslig planlægning var stor, forventningerne til de nye læringsrum og livsformer ligeledes. Og selvom der også florerede dystopier om universiteternes og eliternes forfald, var tilliden til at det kunne lykkes at mobilisere intelligensreserverne i skyggen fra Sputnik chokket usvækket.

I seks forskellige delafsnit tager antologiens forfattere fat på emner som campusbyggeriet, hvor radikalt var det i grunden, hvordan gik det med indførelse af nye tværvideenskabelige discipliner og hvordan udfoldede studenterlivet sig i takt med, at kvinderne blev stadig flere. Eksemplerne spænder vidt, fra Storbritannien og landene i Commonwealth til USA, Tyskland og Frankrig. Sagt med det samme, teksterne læser ikke sig selv. Men temaerne er inspirerende, f.eks. samspillet mellem stat og private donorer og lokale myndigheder eller Carolyn Steedmans fortælling om historikeren E.P. Thompsons møde med universitetsvirkeligheden i Warwick i midten af 1960'erne. Som en sand primadonna sagde han

op, da han ikke kunne få det forskningscenter for social history, som han mente, han var blevet ansat til at lede.

Clouet i mine øjne er Christopher Newfields afstøvning af et interview, han lavede i 1997 med Clark Kerr, en af de helt centrale fornyere af det moderne universitet. Med sin bog om *The Uses of the University* fra 1963 brød Kerr gennem lydturen med en ny fortælling om fremtidens universitet som et multiversitet, der ikke kun skulle betjene forskningen og de akademiske cirkler, men samfundet bredt. Et moderne universitet skulle huse forskellige uddannelsesformer fra bachelor til de højeste grader. Kerr så gerne en oprioritering af professionsuddannelser, som kunne betjene erhvervsliv og militær – det var jo under Den Kolde Krig. For Kerr var viden en central økonomisk faktor i det såkaldte videnssamfund. Han var i 1960'erne den øverste chef for hele det californiske universitetssystem. Her bøvlede han med modstridende kræfter og med forskere, som foretrak elfenbenstårnet frem for en åben samfundsdialog. "They had no feeling of obligation to keep an agreement. Very few times in my life have I lost my temper, but a couple of times I thought people were going back on their commitments so I would get pretty upset about it ...". Men ikke nok med det, forskerne krævede sikkerhed i ansættelsen, hvilket gjorde det endnu sværere 'at rydde op i rækkerne'. F.eks. på institut for psykologi på UC Berkeley, hvor de ansatte mød-

tes torsdag eftermiddag for at skændes, og så tog det i Kerrs erindring hele tre dage at komme sig over det. "Monday they were starting their attacks for the next Thursday." Det er sjældne, men selvfølgelig også personlige, blik ind i en universitetshverdag. "I got them a new department chairman and I gave him only one piece of advice, and that was to never have another department meeting. Settle things in the hallway, the men's room, in informal ways rather than create these scenes." (257). Skulle der rettes op på disse kaotiske ledelsesforhold, måtte der professionel ledelse til, mente han. Da studentprotester, free speech-bevægelsen og kritikken af Vietnam krigen ramte UC Berkeley midt i 1960'erne, var Kerr tæt på at tage studenternes parti. Efter andres, mere konservative mening var han for længe om at sætte foden ned og bortvise de ledende aktivister. Den nye guvernør, der hed Ronald Regan, var ikke sen til at kræve Kerr afskediget, hvad han blev i 1967.

Som inspiration er denne antologi nærmest uundværlig, hvis der skal fornyelse og nytænkning af dansk universitetshistorie til. Den viser også relevansen af at arbejde mere teoretisk med stoffet, i det tilfælde med utopibegrebet. Som Peter Mandler skriver i det afsluttende essay, er det ikke længe siden, at universitetsuddannelse ikke var noget, set med samfundets øjne. Eliten havde sine egne cirkler, bank- og erhvervslivet foretrak at få folk ind for gaden – selv Churchill havde aldrig sat

sine ben på et universitet. Det var lægernes, præsternes og skolelærernes universitet. Sådan er det som bekendt ikke længere. De mange nye universiteter var i hans optik med til at ændre på middelklassens selvforståelse og gøre universitetsuddannelse til en mulighed, hvor det tidligere havde være lærereksamen, der havde åbnet døren til den sociale mobilitet. Samtidig skabtes der rum omkring en ny studenterlivsstil, som ikke nødvendigvis havde kikkerten rettet mod det fremtidige job, men som udfoldede sig i et

her-og-nu-perspektiv mellem kolleger, barer og auditorier. Hvorvidt det egentlig var særlig nyt, kan man nok diskutere, men med masseuniversitetets komme blev disse studentererfaringer delt af en stadig større andel af en ungdomsårgang. Det var en utopi tilbage i 1960'erne, at universiteterne skulle åbne sig mod samfundet og blive tilgængelige for stadig flere unge. Som Mandler kan konkludere, og den aktuelle uddannelsespolitiske debat i Danmark også tyder på, er dette ikke længere uantastede sandheder.